

~ ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ~

УДК 330. 341.424: 351:342

DOI:10.32680/2409-9260-2023-9-310-7-13

КРЕАТИВНИЙ КЛАС ТА ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Грималюк А. В., доктор економічних наук, доцент, професор кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: andreigrim01@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-8323-9193

Несененко П. П., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID ID:0000-0001-6399-3511

Сухова Т. Л., старший викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: negnoste02@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-9208-8828

***Анотація.** У статті показано, що для створення адекватного попиту в рамках постіндустріальної моделі економічного кругообігу в умовах четвертої промислової революції насамперед необхідне широкомасштабне державне фінансування четвертинного сектору, яке утворює джерело фінансування заробітної плати працівників, зайнятих у сфері фундаментальної науки, культури, освіти, медицини, охорони здоров'я та інших представників креативного класу. Методологічною основою дослідження є нерівноважний підхід до макроекономічного аналізу економічної системи в умовах структурної трансформації, який концентрує увагу на дослідженні умов відтворення порушеної макроекономічної рівноваги. Результатом дослідження є нова економічна модель кругообігу продуктів та доходів в умовах четвертої промислової революції. Надано практичні рекомендації для економічної політики держави в умовах четвертої промислової революції.*

***Ключові слова:** модель економічного кругообігу, публічне управління, четверта промислова революція, четвертинний сектор, креативний клас, сукупний попит, автоматизація.*

CREATIVE CLASS AND PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Hrymalyuk Andrew, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: andreigrim01@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-8323-9193

Nesenenko Pavlo, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID ID:0000-0001-6399-3511

Sukhova Tetyana, senior lecturer of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: negnoste02@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-9208-8828

***Abstract.** The article shows that in order to create adequate demand within the framework of the post-industrial model of economic circulation in the conditions of the fourth industrial revolution, it is necessary, first of all, large-scale state financing of the quaternary sector; which forms a source of financing the wages of employees employed in the field of fundamental science, culture, education, medicine, healthcare and other representatives of the creative class. In the event that the economic support of a deep*

technological transformation turns out to be beyond the power of the market mechanism, the fulfillment of this task will be forced to be undertaken by a social state of a new, post-industrial type, adequate for solving the macroeconomic problems of the 21st century. The most important feature of a post-industrial state may be the economically forced nationalization of automated production, which is necessary to create an adequate aggregate demand for its products. Such an objective necessity may arise in the event of an aggravation of the problem of markets for products of fully automated production in the future.

A more likely scenario is a deep internal transformation of Western society, which most seriously affects its entire economic structure and, above all, the very model of the circulation of products and income.

In such a new model of the economic cycle, a significant part of the revenue from the sale of products of automated production will be able to flow freely to the state budget and, thanks to this, be freely transformed into the wages of workers employed in the field of fundamental science, culture, education, medicine and health care, and, exactly on such scales, which are necessary to solve the market problem and at the same time are able to go far beyond the scope of tax revenues to the budget.

Key words: *model of economic circulation, public administration, fourth industrial revolution, quaternary sector, creative class, aggregate demand, automation.*

JEL Classification: B410, H.540.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблематики визначається тими глибинними зрушеннями у змісті праці, що відбуваються у високорозвиненій економіці. У науковій літературі ці процеси трансформації людської діяльності отримали відображення насамперед у теорії креативного класу, розробленої відомим американсько-канадським економістом і соціологом Річардом Флоридою [1, с. 213-217]. Він пояснює фундаментальні зміни у сучасному світі зростанням творчого начала у всіх видах діяльності і відповідним поділом людей на тих, хто займається творчою працею, і тих, хто працює за заданими алгоритмами.

Розвиток креативного класу треба розглядати у широкому контексті четвертої промислової революції, ініційованої німецькими діловими колами, політиками і вченими, які визначили її як шлях подальшого промислового розвитку за допомогою інтенсивної інтеграції так званих «кіберфізичних систем» (CPS) у виробничі процеси. Ця новаторська ініціатива відразу була оперативно підхоплена і набула широкого розповсюдження у усьому світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми четвертої промислової революції активно обговорюються у науковій літературі. За цих обставин в центрі уваги опиняються питання підвищення ефективності промислового виробництва, зниження операційних і транзакційних витрат, скорочення часу відгуку на індивідуальні вимоги клієнтів, масового переходу промислового виробництва до роботи за індивідуальними замовленнями тощо. У літературі відзначається зміна парадигми промислового виробництва, що відбувається в процесі «диджиталізації», порівнюючи з традиційною фордистською моделлю масового виробництва строго стандартизованої споживчої продукції, яка свого часу відкрила дорогу «суспільству високого споживання» в розвинених країнах, і так докорінно змінила спосіб життя їхніх громадян [2; 3; 4].

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак розвиток креативного класу і четвертої промислової революції зазвичай розглядаються у літературі як два паралельні історичні процеси, що не пов'язані один з одним.

Мета дослідження. Тому метою статті є аналіз розвитку креативного класу у контексті четвертої промислової революції, спрямований на дослідження об'єктивного зв'язку цих історичних процесів та на обґрунтування практичних висновків щодо публічного управління та економічної політики держави. Найважливішою методологічною основою роботи є діалектичний підхід до аналізу творчості як загальної праці, а також розроблена у політико-економічній літературі методологія дослідження діалектики загальної та спільної праці. В цій статті робиться спроба поєднати в один вузол ці два методологічні підходи. Найважливішою методологічною основою поєднання цих теоретичних підходів є принцип конкретного історизму у дослідженні економіки, який потребує повною мірою враховувати різний характер та механізми дії економічних законів залежно від об'єктивно досягнутого ступеня розвитку продуктивних сил, а також при аналізі різної економічної політики, необхідної для реалізації цих об'єктивних економічних законів у різних історичних умовах, які відповідають різним ступеням економічного розвитку різних країн

Основний матеріал. Широко відомий швейцарський економіст Клаус Шваб починає свою книгу «Четверта промислова революція» з аналізу тієї історичної послідовності, в якій ланцюжок промислових революцій за двісті років, практично крок за кроком, сформував сучасний світ. Як відомо, перша промислова революція, що розгорнулася у Великій Британії в кінці XVIII століття і тривала до середини XIX століття, була багато в чому пов'язана з винаходом парового двигуна та механізацією виробництва. Тому К. Шваб

називає її механічною революцією. Перша промислова революція створила адекватний технологічний базис індустріального суспільства [5]. Друга промислова революція почалася наприкінці XIX століття і характеризувалася запровадженням електричного двигуна, а також створенням масово-поточкового виробництва конвеєрного типу. Вона поклала початок епосі доступних споживчих товарів масового попиту. Завдяки електрифікації виробництва і все більш широкому використанню електричної енергії вона отримала назву електротехнічної революції.

Третю промислову революцію Клаус Шваб пов'язує з використанням в промислових процесах, починаючи з 60-х років XX століття, електроніки та інформаційних технологій, що відкрили шлях до роботизації виробництва. Вона відкрила двері в епоху автоматизованого виробництва та «цифрової економіки». Однак, як не дивно, рух промислового виробництва в цьому перспективному напрямку зіткнувся з процесом глобалізації економіки. Транснаціональним корпораціям виявилось у багатьох випадках вигідніше використовувати дешеву робочу силу в країнах, що розвиваються, ніж автоматизувати промислове виробництво у високорозвинених країнах за допомогою роботизації [6; 7].

Однак четверта промислова революція здатна завершити те, що не змогла зробити «третя промислова революція». Термін «Індустрія 4.0» був вперше представлений у 2011 році в Німеччині на виставці у Ганновері для позначення науково-технічної політики уряду Німеччини у сфері високих технологій та промислового виробництва. «Індустрія 4.0» передбачає створення шляхом з'єднання машин та інформаційних систем таких інтелектуальних мереж нового типу, які здатні не тільки охопити весь ланцюжок виробництва, обігу і споживання, але і забезпечити автоматичне саморегулювання і самонастроювання цих складних процесів [8]. За цих обставин окремі ланки цього ланцюга можуть управляти одна одною автономно за допомогою команд, які ці ланки децентралізовано віддають одна одній у режимі реального часу при мінімальній участі людини або взагалі без її участі. Це веде до надзвичайно гнучкої інтелектуальної інтеграції промислового виробництва (а також обігу та споживання його продуктів) на хмарній основі [8].

На думку видатного швейцарського науковця, «характер змін, що відбуваються, настільки фундаментальний, що світова історія ще не знала подібної епохи – часу як великих можливостей, так і потенційних небезпек». У нього «викликає занепокоєння той факт, що лінійність, неревольюційність мислення багатьох лідерів або їх поглиблення у нагальні проблеми не дозволяють їм стратегічно усвідомлювати дизруптивні сили інновації, що формують наше майбутнє». Можливо, для політичних лідерів, дійсно занурених у поточні проблеми, така нездатність заглянути вперед почастіє пробачна. Але вона абсолютно неприпустима для сучасної економічної науки і насамперед для її «мейнстріму» [5, с. 47].

«Цифрова» трансформація виробництва кардинально перетворює модель економічного кругообігу відповідно до процесу становлення і розвитку нового технологічного способу виробництва. У моделі постіндустріального кругообігу центральна роль об'єктивно відводиться соціальній державі нового, постіндустріального типу, яка, спираючись на реальну націоналізацію, може свідомо регулювати ринковий зв'язок автоматизованого виробництва з сукупним споживанням. Тим самим постіндустріальна економіка, на відміну від схильного до макроекономічної нестабільності індустріального суспільства, виступає як відносно стійка, рівноважна система, в якій ключова роль у підтримці макроекономічної рівноваги об'єктивно належить соціальній державі нового типу. Така соціальна держава, спираючись на «цифрову» націоналізацію автоматизованого виробництва, разом з тим цілком здатна свідомо використовувати ринкові механізми для того, щоб забезпечити функціонування нової, постіндустріальної економіки.

Взагалі ж найважливіші історичні особливості постіндустріальної макроекономіки визначаються не тільки адекватним новому суспільству технологічним способом виробництва, але й перспективою відповідного постіндустріального способу формування доходів та розподілу продукції, при якому сукупний попит і сукупна пропозиція врівноважуються планомірно, тоді як структура виробництва і споживання можуть балансуватися ринковим механізмом.

Певне місце у новій моделі економічного кругообігу може зайняти і універсальний основний дохід. Однак його значення не слід переоцінювати навіть у максимально широкій історичній перспективі. Критики цієї ідеї вказують, наприклад, на те, що такий базовий дохід може стати потужним додатковим стимулом для припливу мігрантів у високорозвинені країни в розрахунок на те, що, якщо не вони самі, то їхні діти, ставши громадянами цих країн, зможуть скористатися благами універсального доходу. І тим самим всім наступним

поколінням їхніх нащадків назавжди гарантовано матеріально забезпечене існування.

Однак широке застосування універсального базового доходу може і крім міграції створити додаткові соціальні проблеми, пов'язані з можливістю такого співвідношення доходів різних громадян, яке може виявитися багато в чому невиправданим у тому сенсі, що воно не буде відповідати дійсним суспільним заслугам цих людей. В результаті такого соціального перекосу зможуть опинитися у виграшному становищі виробники ринкових послуг, які в додаток до своїх ринкових доходів від продажу найманої праці або індивідуальних послуг отримують ще й солідну надбавку у вигляді гарантованого державою базового доходу. Йдеться насамперед про ту найменш кваліфіковану частину обслуговуючого класу, яка зайнята порівняно простою нетворчою працею в роздрібній торгівлі, ресторанах, барах, кафе, автозаправках, на транспорті, в побутовому обслуговуванні, прибиранні, ремонті тощо.

Результати дослідження «Майбутнє роботи в Європі», проведеного інститутом McKinsey на основі детального аналізу 1095 місцевих ринків праці по всій Європі, включаючи 285 мегаполісів, показали, що зростання робочих місць було на користь працівників із найвищим рівнем кваліфікації (наприклад, юристів і медичних працівників) на всіх місцевих ринках праці. Слід зазначити, що це зростання значною мірою було сконцентровано у 48 містах, які є центрами динамічного розвитку. У них проживало 20 відсотків населення ЄС у 2018 році. З 2007 року вони забезпечили непропорційні 43 відсотки зростання ВВП ЄС, 35 відсотків чистого зростання робочих місць і 40 відсотків зростання населення, в основному за рахунок залучення працівників з інших регіональних кластерів. 48 мегаполісів і суперзіркових хабів виробляють 55 відсотків патентів ЄС у сфері високих технологій в порівнянні з 39 відсотками для так званої «стабільної економіки» і всього 6 відсотками для інших регіонів. На їх частку припадає 73 відсотки стартапів в порівнянні з 25 відсотками в регіонах зі стабільною економікою і 2 відсотками в регіонах, де економіка скорочується. У 29 з цих міст знаходиться майже 80 відсотків з 126 європейських компаній, що входять до списку Fortune Global 500. Більш того, у 48 центрах зростання проживає близько 83 відсотків випускників STEM, а 40 відсотків постійного населення мають вищу освіту. Для порівняння, в інших кластерах та регіонах цей показник становить менше 25 відсотків [9]. Водночас рівень освіти істотно корелює з імовірністю витіснення автоматизацією. В Європі люди з середньою освітою в три рази частіше, ніж люди з більш високою освітою, займають посади з високим потенціалом автоматизації.

Прогнози показують, що більше 70 відсотків потенційного зростання робочих місць в Європі до 2030 року буде припадати на три сектори. Найбільший чистий приріст буде в області охорони здоров'я і соціальної роботи, де можна буде додати 4,5 мільйона робочих місць. За ними слідують наукові та інші креативні послуги, які можуть створити 2,6 мільйона робочих місць, і освіта, де може з'явитися 2,0 мільйона робочих місць.

З іншого боку, багато професійних категорій в Європі мають потенціал для заміщення в процесі автоматизації. Сюди входять допоміжні служби офісу і виробничі робочі місця, на яких зайнято близько 30 мільйонів і 25 мільйонів осіб відповідно. Низькооплачувані служби обслуговування клієнтів і продажів, такі як касири і клерки, також, ймовірно, зменшаться, оскільки багато завдань автоматизовані. Близько половини всіх робочих місць, що піддаються найбільшому ризику автоматизації в Європі, припадає на обслуговування клієнтів, роздрібну торгівлю, громадське харчування і будівництво [9]. Навіть у рамках цієї конкретної професії повсякденна трудова діяльність буде змінюватися, оскільки машини беруть на себе певну частину поточних завдань. В результаті працівникам можуть знадобитися різні навички. Прогнози показують, що види діяльності, що вимагають в основному фізичних і ручних навичок, знизяться до 2030 року в Європі на 18 відсотків, а види діяльності, що вимагають стандартних базових навичок, знизяться на 28 відсотків. Навпаки, види діяльності, що вимагають високотехнологічних навичок, зростатимуть у всіх галузях, створюючи ще більший попит на працівників з навичками STEM (зростання на 39 відсотків), яких вже не вистачає [9]. Водночас прогнозується 30-відсоткове зростання попиту на соціально-емоційні навички. Соціальні та гуманітарні працівники будуть все більше концентруватися на ролях, що вимагають взаємодії, догляду, навчання, підготовки та інших діяч, яким машини не можуть служити адекватною заміною.

Прогнози показують, що багато хто з сьогоднішніх 235 мільйонів зайнятих в Європі так чи інакше зіштовхнеться принаймні з деякими змінами своїх професій. До 21 мільйона людей, можливо, залишать робочі місця, що скорочуються. 94 мільйонам працівників (близько 40 відсотків робочої сили 2018 року), можливо, не буде потрібно міняти професію, але, тим не

менше, їм доведеться набувати нових навичок, оскільки більше 20 відсотків того, що вони роблять сьогодні, можна виконувати автоматично. В цілому в усьому світі, за попередніми оцінками, близько половини всієї трудової діяльності має технологічний потенціал для автоматизації за рахунок впровадження вже наявних і продемонстрованих нині технологій [9].

Зрозуміло, універсальний дохід відноситься і до представників креативного класу, багато з яких зайнято в цих зростаючих галузях четвертинного сектору. Однак більша частина креативного класу може бути зацікавлена не так у подарованому базовому доході, як у такому суттєвому розширенні масштабів фінансування державою науки, освіти, культури, медицини та охорони здоров'я, що дозволило б представникам цього класу більш повно економічно реалізувати свій творчий потенціал у процесі складної праці та її вищої оплати. Креативному класу з його активною, діяльною життєвою позицією потрібні від суспільства не подачки і не благодійність, а насамперед можливість самим заробляти високі доходи своєю складною працею і тим самим економічно реалізувати свої творчі здібності. Власникам «людського капіталу» потрібна не благодійність, а можливість його повномасштабної економічної реалізації у відповідному доході. Тому представники креативного класу зацікавлені швидше у широкомасштабному субсидуванні четвертинного сектору, ніж у дармовому базовому доході.

Треба пам'ятати також і про ту обставину, що інтелектуальні продукти є по своїй іманентній природі суспільними благами, і їх не завжди можна продавати на ринку, оскільки далеко не завжди можна зафіксувати право інтелектуальної власності. Ця об'єктивна обставина корениться у самій природі творчої діяльності, що істотно обмежує можливості отримання представниками креативного класу чисто ринкових доходів та підсилює їхню економічну залежність від бюджетного фінансування. Тому надмірний акцент на універсальний базовий дохід здатний привести розвинуте постіндустріальне суспільство до соціальних перекосів на користь обслуговуючого класу, який займається в основному ринковими послугами. Це може суперечити економічним інтересам креативного класу, який може опинитися у нездоровій соціальній ситуації, аналогічній тієї, що склалася у радянському суспільстві в останні десятиліття його існування.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки нашого дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Проведений у статті теоретичний аналіз економічних проблем четвертої промислової революції призводить до висновку про методологічну необхідність категоріального розгляду цього процесу як принципово нового щабеля історичного розгортання процесу реального усупільнення виробництва адекватного XXI століттю. Найважливіші технологічні чинники цього реального усупільнення виробництва пов'язані з такими провідними напрямками розгортання четвертої промислової революції, як розвиток промислового Інтернету речей, прямої міжмашинної взаємодії, хмарних обчислень, використання великих даних, роботизації, застосування

3-вимірних принтерів тощо.

2. Крім того, проведений аналіз показує, що не менш істотним фактором процесу реального усупільнення може стати загострення так званої проблеми ринків, також пов'язаної у перспективі з розгортанням процесу повної автоматизації виробництва.

3. Теоретичне дослідження економічних перспектив подальшого розгортання цієї історичної тенденції призводить до висновку, що у разі, якщо економічне забезпечення такої глибокої технологічної трансформації виявиться не під силу ринковому механізму, то виконання цього завдання буде змушена взяти на себе соціальна держава нового, постіндустріального типу, адекватна вирішенню макроекономічних проблем XXI століття.

4. Важливий теоретичний висновок пов'язаний також із тим, що питання щодо універсального базового доходу треба розглядати у широкому історичному контексті аналізу перспектив реальної постіндустріальної трансформації високорозвиненої економіки, оскільки ця трансформація передбачає такий подальший розвиток продуктивних сил західного суспільства у напрямку повної автоматизації промислового виробництва, який може супроводжуватися кардинальною зміною самої схеми так званого економічного кругообігу продуктів і доходів.

5. Порівняльний аналіз різних альтернативних теоретичних підходів до розгляду сценаріїв процесу реальної постіндустріальної трансформації високорозвиненого суспільства призводить до висновку стосовно того, що більш вірогідним є сценарій глибокої внутрішньої трансформації західного суспільства, що найсерйозніше зачіпає всю його економічну

структуру і насамперед саму модель кругообігу продуктів і доходів.

6. Наступний висновок полягає у тому, що для створення адекватного попиту у рамках постіндустріальної моделі економічного кругообігу необхідне насамперед широкомасштабне державне фінансування четвертинного сектору, що спирається на вимушену націоналізацію автоматизованого виробництва.

7. Отже, проведене дослідження призводить до загального висновку стосовно того, що у такій новій моделі економічного кругообігу значна частина виручки від продажу продукції автоматизованого виробництва зможе вільно надходити до державного бюджету і завдяки цьому безперешкодно перетворюватися на заробітну плату працівників, зайнятих у сфері фундаментальної науки, культури, освіти, медицини та охорони здоров'я, причому рівно в таких масштабах, які необхідні для вирішення проблеми ринку та здатні виходити далеко за рамки податкових надходжень до бюджету.

Список літератури

1. Флорида Р. Homo creativus. Як новий клас завойовує світ. К.: Наш Формат. 2018. 432 с.
2. Lacity M. And Willcocks L. (2015) Robotic process automation: the next transformation lever for shared services. The Outsourcing Unit Working Paper Series. No. 7. London. London School of Economics and Political Science. 212 – 233.
3. Schuh G., Reuter C., Hauptvogel A. and Dölle C. (2015) Hypotheses for a theory of production in the context of Industrie 4.0, in Brecher C. (ed.) Advances in production technology, Dordrecht, Springer International Publishing, 11–23.
4. Valenduc G. and Vendramin P. (2016) Work in the digital economy: sorting the old from the new. Working Paper. No. 3. (Brussels, ETUI). 56 – 73.
5. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. К.: КК «КСД». 2019. 416 с.
6. Birkinshaw J. and Hood N. (1998) Multinational subsidiary evolution: capability and charter change in foreign-owned subsidiary companies. Academy of Management Review. 23 (4), 773–795.
7. Szalavetz A. (2016) Chronicle of a revolution foretold. Studies in International Economics (Special issue of Külgazdaság, 2 (2). 63–81
8. Kagermann H., Helbig J., Hellinger A. and Wahlster W. (2013) Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: securing the Future of German Manufacturing Industry Forschungsunion. URL: http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report__Industrie_4.0_accessible.pdf
9. The Future of Work in Europe. McKinsey Global Institute. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-in-europe>

References

1. Floryda, R. (2018). Homo tsreativus. Yak novyj klas zavojuvuesvit. Kyiv: NashFormat. [In Ukrainian].
2. Lacity M. And Willcocks L. (2015) Robotic process automation: the next transformation lever for shared services. The Outsourcing Unit Working Paper Series. No. 7, London, London School of Economics and Political Science.
3. Schuh G., Reuter C., Hauptvogel A. and Dölle C. (2015). Hypotheses for a theory of production in the context of Industrie 4.0, in Brecher C. (ed.) Advances in production technology, Dordrecht, Springer International Publishing, 11–23;
4. Valenduc G. and Vendramin P. (2016). Work in the digital economy: sorting the old from the new. Working Paper. No. 3. (Brussels, ETUI).
5. Shvab K. (2019). Chetverta promyslova revoliutsiia. Formuiuchy chetvertu promyslovu revoliutsiiu. K.: KK «KSD». [In Ukrainian].
6. Birkinshaw J. and Hood N. (1998). Multinational subsidiary evolution: capability and charter change in foreign-owned subsidiary companies. Academy of Management Review, 23 (4), 773–795.
7. Szalavetz A. (2016). Chronicle of a revolution foretold. Studies in International Economics (Special issue of Külgazdaság), 2 (2), 63–81.

8. Kagermann H., Helbig J., Hellinger A. and Wahlster W. (2013) Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: securing the Future of German Manufacturing Industry Forschungsunion. Retrieved from http://www.acatech.de/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Material_fuer_Sonderseiten/Industrie_4.0/Final_report_Industrie_4.0_accessible.pdf

9. The Future of Work in Europe. McKinsey Global Institute. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-in-europe>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2023

Прийнята до публікації 24.09.2023